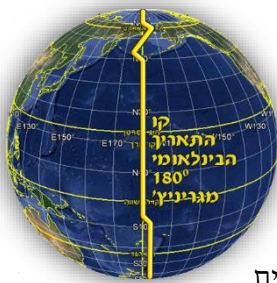

קו התאריך

שעות היום תלויות בקו האורך: הטס מערבה במהירות טיסה התואמת למהירות סיבוב כדור הארץ על צירו - נע למעשה עם השמש, ונשאר באותה שעה; אם ימשיך לטוס עד שכדור הארץ ישלים הקפה מתחתיו - הרי שישאר באותה שעה, אולם יפסיד הקפה שלמה של הכדור, ובמילים אחרות - 'הפסיד' יום [מי שטס מערבה במהירות הסיבוב של כדור הארץ מדגים היטב את בעיית קו התאריך, שכן מצב השמש כלפיו נשאר יציב, והוא רואה אותה כל הזמן כנגדו, ונשאר במצב יציב של יום ארוך - אך בסופו של דבר הוא כשהוא נוחת הוא נוכח לדעת שעבר יום שלם ליושבי המקום (הגרז"מ קורן)]; על דרך זו, אם יטוס מזרחה - הרי שפוסע קדימה בזמני היום [ניתן לתאר מי שממריא מזרחה בשעות הבוקר המוקדמות מניו יורק במטוס קונקורד לאחר שהתפלל שחרית עם הנץ ב"ז בתמוז (שאז יכול להיות אורך היום בניו יורק 15 שעות), בקו רוחב זה יכול מטוס קונקורד שמהירותו 2,330 קמ"ש להקיף את העולם בכשלוש עשרה שעות, ולכן אדם זה יתפלל מנחה ומעריב וישבור את הצום המקוצר שלו באירופה, ויתפלל שחרית ביום המחרת עם הנץ החמה בסיביר, ויחזור לניו יורק כשלוש עשרה שעות אחר יציאתו ממנה, ואז בסמוך לשקיעה כשירצה להתפלל מנחה של יום המחרת - ישתומם לראות שבי המקום מוציאים ספר תורה וקוראים בפרשת 'ויחל'; בטיסה מזרחה נוכל לתאר את התקצרות הימים שבה יכול לחוש כל מי שטס מארה"ב לישראל, מובן שקיצור זה יכול להיות קיצור מצטבר - וכך ניתן להראות כי מספר הזריחות והשקיעות שהוא מונה במהלך סיבוב שלם גדול באחד ממספר הזריחות והשקיעות שמונה מי שנשאר במקומו (הגרז"מ קורן)]; המלבי"ם למד מהפסוק **יום ליום יביע אִמָּר** (תהלים י"ט ג') שבכל עת מתחלף היום במקום מסויים בכדור הארץ 'הימים תמיד סמוכים זה לזה וכן הלילות, כי היום וכן הלילה סובב ומתגלגל תמיד סביבות הכדור עד שבכל רגע יגיד יום החולף אומר ליום הבא לרגלו ונכנס תחתיו, וכן לילה ללילה, בענין שהרבו זהה מתמיד ומתרבה בכל זמן'.

ההסכמה הבינלאומית: במציאות החיים שמסעות סביב העולם הם שכיחים - מסתבר שצריך

לקבוע **קו המפריד בין תאריכים שונים** - שמזרחו יחשב כנקודה המאוחרת ביותר בכדור, ומערבו יחשב כנקודה המוקדמת ביותר בכדור; ההסכמה הבינלאומית הסכימה להחשיב את גריניץ' שבלונדון כקו אורך אפס, ובשנת תרמ"ד [1884] החליטו שקו אורך 180 יהיה קו התחלפות התאריך [קו זה עובר באוקינוס השקט בין סיביר לאלסקה, ואינו לגמרי ישר ויש לו סטיות כעשר מעלות מזרחה ומערבה כדי לכלול בו אזורים שונים, משיקולי נוחיות ופוליטיקה], ותבואר כאן בס"ד ההתייחסות התורנית לזה, לענ"ד.

הסוגיא הקרובה ביותר: בגמרא לא הזכירו להדיא את קיומו של קו התאריך, והסוגיא הקרובה

ביותר לנושא זה היא סוגיית 'סוד העיבור' (ר"ה כ:), שמפירוש הראב"ח ומפירוש הכוזרי והר"ה לסוגיא זו - ניתן לנסות לשפוך אור על מקום תחילת הימים; זולת פירושים אלו אין לנו שום ראיה למיקום תחילת הימים, וגם פירושים אלו אינם תואמים לגמרי למציאות המוכרת לנו בכדור הארץ, כך שבכל אופן צריכים לדחוק את הפירוש עם המציאות.

פירוש הראב"ח: הראב"ח (רבי אברהם ב"ר חייא, בספר העיבור, מאמר ב' שער ז', 1123) למד מהפסוק

וַיְהִי לַמָּאוֹרֹת בְּרִקְיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאֵר עַל הָאָרֶץ (בראשית א' ט"ו) - שהחמה נתלתה מול אמצע הארץ

ומול קו המשווה - ובכך האירה את כל הישוב כאחת מקצה המזרח לקצה המערב ומהקוטב הצפוני לדרומי; וכחלק מהסברו ל'סוד העיבור' [שהתבאר בספרי 'היא חכמתכם'] כתב שתחילת קריאת שמו של היום החדש היא בקצה המזרח, וסיומו כשיכלה שמו מפי בני אדם בשקיעה בקצה המערב, וכ"כ בשם הדיין רבי חסאן בר מרחסאן ז"ל, וגם הרמב"ן (בדרשת 'תורת השם תמימה') הביא רק את פירוש הראב"ח, וכתב שהוא מבוסס על דברים שאותם כפי הנראה לדעתו - הראב"ח עצמו דרש מפסוקים^א; מפירוש זה למדנו שתחילת קריאת שם היום היא בקצה המזרח, ושקצה המזרח - מרוחק י"ב שעות מקצה המערב [גם ביסוד עולם ב' ג' ובפירוש על הרמב"ם קד"ח י"א י"ז מבואר שגבולות הים של מזרח ומערב הישוב הם קווי אורך הרחוקים 180 מעלות זה מזה].

פירוש הכוזרי והרז"ה: הכוזרי (ב' י"ט-כ', בערך בשנת 1130) כתב '...תחלת קביעות הימים מן הציץ [סין] מפני שהוא תחלת המזרח ליישוב, אמר החבר... ארץ ישראל שהיא מקום התחלה לקריאת שמות הימים - בינה ובין השמש בעת תחלת הקריאה בשם שש שעות... ראה אותה אדם שוקעת והוא בא"י וקרא תחלת השבת, עד שהגיעה אל עומת ראשו אחר שמונה עשרה שעות והיתה ערב לתחלת הציץ... ואין להמלט ממקום משתתף תהיה תחלת מזרחו ואחרית מערב - והוא לא"י תחלת הישוב^ב' - הרי שכתב שחייב להיות קו המפריד בין הימים, ובתחילה ביאר שהתחלפות היום היא בא"י

הערות והוספות

מפסוקים, כמבואר בראב"ח ב' ז' - שמולד הלוח נוסד לפי שעון קצה המזרח, והראיה היא בסוף מערב היבשת [י"ב שעות מערבה מקצה המזרח, לשיטתו שהיבשת היא בדיק חצי מהכדור, ולכן החמה יכלה להאיר את כל הארץ ברגע תלייתה], שאם המולד היה בחצות היום ומעלה בקצה המזרח - הרי שלא תהיה אפשרות שהעדים בשום מקום בחצי היבשתי של העולם יראו היום את הלבנה, ונמצא שראיית הלבנה האמורה בסוגיא היא במערב היבשת ולא בקצה המזרח [ודעת הראב"ע וכנראה שגם רש"י היא שהראיה היא בירושלים, וכן דעת היסוד^ע]; ללא ביאור הרז"ה לסוגיא - הרי שאין הכרח לומר שיש קו המבדיל בין התאריכים שממוקם צ' מעלות מזרחית לירושלים.

^א אמנם יש לעיין היטב בכוונת הכוזרי, שרואים בבירור ששאלת הכוזרי לא נסובה על 'קו תאריך', וגם עיקר תשובת החבר רק אמרה שקריאת שם 'שבת' החלה עם תחילת השבת בסיני, ולאחר שהתקדשה עבור מי שהיה בסיני - התקדשה עבור מי ששקעה עליו השמש מערבית לסיני עד קצה הישוב במערב, ואח"כ עד סין שבמזרח הישוב - ונמצא שהשבת נקראה בסין י"ח שעות אחר סיני כי א"י היא באמצע הישוב - שש שעות מערבית לסיני, ונמצא שתחילת המזרח היה המקום האחרון שהחלה בו השבת הראשונה, ורק בדרך אגב מתבאר בדבריו שאין להמלט מלהיות 'קו תאריך', כלומר מקום שהוא בתחילת המזרח ובסוף המערב שנחשב תחילת הישוב כלפי א"י,

^א **דרשת הרמב"ן:** בדרשת הרמב"ן 'תורת השם תמימה' התייחס לפרשנות של סוגיית מולד זקן, והביא את פירוש הראב"ח כמי שיש לו רמז בפסוקים, ולא הביא את הרז"ה, ובכך נתן לשיטה זו מקום [הרמב"ן כתב 'וחכמים שבישראל יש להם ידיעה בפסוקים האלו לכל מעשה בראשית, ולמדת השמים והארץ והשמש והירח והכוכבים לגבהותם ושפלותם, ולקדרות המאורות כמו שאמרו לך ומעטי את עצמך - שהוא ענין המולד, וכל מה שאמרו פעמים בא בארוכה פעמים בא בקצרה נולד קודם חצות שפירש סחוב אשורטא (כינוי הכבוד של הראב"ח) - בכל יש רמז בפסוקים האלו]. אף שהרמב"ן ראה את כל חיבורו של בעל המאור על הר"ף - לא ציין את פירושו לסוגיא זו [אמנם, בסדר מועד בד"כ נמנע מלהעיר עליו במלחמות, כמ"ש בהקדמה לברכות]; אם כנים הדברים שיש כאן העדפה לפירוש הראב"ח על פני פירוש הרז"ה - ממילא לדעתו אין הכרח לומר שקצה המזרח במרחק צ' מעלות מירושלים, כרז"ה, אלא הוא מזרחית משם (הערת הגר"מ קורן שליט"א). ביאור הדברים: שיטת הרז"ה היתה שאם מולד הלוח, שנוסד לפי שעון ירושלים, הוא בחצות היום ואילך - הרי שבקצה המזרח [שהוא בעצם קצה המערב, דהיינו המקום המאחר אחר ירושלים י"ח שעות] כעת כבר לאחר תחילת הלילה, וממילא גם כעבור כ"ד שעות שאז כבר יהיה ניתן לראות את הלבנה החדשה שהסתתרה כ"ד שעות - לא יראוה אפילו במקום המאחר ביותר בארץ, ולכן יום זה אינו ראוי לקובעו ר"ה; הרמב"ן ציין רק לביאור הראב"ח לסוגיא [כי הוא מבוסס על דברים שאותם כפי הנראה לדעתו הראב"ח עצמו דרש

- ששם היתה כניסת שבת בראשית לאדה"ר, ולאחר מכן כתב שתחילת קביעות הימים היא בסין - המקדימה בשש שעות את ירושלים [ומדבריו מוכח שכך פירש את סוגיית 'סוד העיבור']; היסוד עולם (ל"ו). הבין שכוונת הכוזרי והרז"ה (ר"ה ה') שאכן היום מתחלף בא"י [ניכר מהיסוד] שהסתפק אם כוונתם שהיום מתחלף בירושלים או בקצה המזרח, אך יותר היה נראה לו שכוונתם שמתחלף בירושלים (וכך הבינו כוונתו רבי דוד גאנו תלמיד הרמ"א, בספרו נחמד ונעים קס"א, והחזו"א בשו"ת וחיידשים פ"ו א' ד"ה עלינו בשם היסוד והמפרש על הרמב"ם - שהבינו ברז"ה וכוזרי שהיום מתחיל בירושלים [והחזו"א לא הסכים לפירושם]), והיסוד"ע חלק עליהם כי סבר שהתחלפות היום באמצע היבשה בין שני שכנים היא התול ושגוען (אך יתכן שלא היה חולק אם היה יודע שאין שום קו ישר מצפון לדרום שאינו חוצה יבשה, וגם אם הכוונה היא לקו החוצה את היבשת - יש ליישב את קושייתו שהתורה ניתנה בעיקר לא"י והמקומות הקרובים, ואילו במקומות הרחוקים יש תנאים המביאים לתופעות משונות, כפי שהמקיף את הקוטב בודאי חוצה את קו התאריך הלוח ושוב [הגר"ד יצחקי], והרי קו מפריד ביבשה שכאן יום וכאן לילה, כאן פורים דפרזים וכאן פורים דמוקפין [מועדים וזמנים א' רס"ט]); אך החזו"א נקט שגם כוונת הכוזרי שתחילת היום בקצה המזרח וסוף היום י"ח שעות לאחר ירושלים [וממילא כוונתו שבשעה שאדה"ר קידש את השבת הראשונה - יום זה התפשט עד שש שעות למזרח א"י כטפל לא", ובכך הפך למקדים לא", ושאר י"ח השעות המערביות לא"י - מאחרות אחריה (חזו"א שו"ת וחיידשים ס' פ"ד, 'סוד נקודה דלתא')], וכך הוכיח (חזו"א קל"ח ז', מגמ' ר"ה כ"א). שלא יתכן שיומה של בבל מאוחר לא"י [והעיר הגר"ד יצחקי שאפשר לפרש שכוונת הגמ' שתאריכי א"י קובעים את הצום בבבל, ולמנן א"י - בבבל צריך להיות כעת יוה"כ"פ אף אם בא"י כבר גמרו להתענות]. גם בעל המאור (ר"ה ה'), בערך בשנת 1180) פירש בסוגיית 'סוד העיבור' ככוזרי, שמתחילה כתב 'דע כי חשבון הימים הנמנים מימי השבוע תחלתו מן הנקודה השלישית שהיא טבור הארץ והיא א"י... וזהו המרחק ביניהן במהלך הגדול כשאתה מתחיל למנות מארץ ישראל', אמנם, לאחר מכן כתב 'שוכני קצה המזרח... לפי שהם מתאחרים י"ח שעות' - ומשמעות דבריו שאין מקום המתאחר אחר ירושלים יותר מי"ח שעות [ולפ"ז צריך לפרש שאין כוונתו ב'קצה המזרח' לקצה היבשת המזרחי - כי הוא הרי מקדים לירושלים, אלא למקום שמעבר לקצה המזרח - שהוא המאחר אחר ירושלים] - ומדבריהם למדנו שהבינו שהיום מתחלף במרחק שש שעות מזרחית לירושלים, וירושלים היא מרכז הישוב. אמנם, אף שזו קביעה מציאותית המתאימה כמעט במדויק לחוף שנגחאי שבסין הנמצא כ-87 מעלות מזרחית לירושלים ובאותו קו רוחב שלה [32 צפון], אולם קביעה זו לא מתאימה להמשך החוף המזרחי של אסיה הממשיך לנטות מזרחה ככל שמצפינים - ומגיע עד עוד 65 מעלות [4.3 שעות] מעבר ל-90 מעלות מירושלים, אך הרז"ה עצמו כבר כתב שדבריו מתאימים רק ל'קו המקיף את אורך הארץ על פני הפלך הרביעי משבעת הפלכים והוא האמצעי ביישוב' - כלומר לקוי הרוחב התואמים לירושלים [הוסיף החזו"א (סוף קונטרס י"ח שעות) שזו פשרת הראשונים בין קביעה שהיום יתחלף בירושלים שממנה הושגת העולם (אלא שאז שני שכנים יובדלו ביום שלם), לבין קביעה שהתחלפות הימים 180 מעלות מירושלים (שזו לא יהיה מקום המרוחק ממנה יותר מ"ב שעות) - ובפשרה זו ירושלים מחלקת את היבשה העליונה (מקומות הישוב הידועים) כך שרבע הכדור המזרחי מקדים לירושלים, והרבע המערבי - מאחר, והים והאיים הם טפלים לישוב העליון, ונמצא שרבע כדור מקדים לירושלים, וג' רבעי כדור - מאחר]. עוד קביעות מציאותיות המבוארות בדבריו הן שירושלים במרכז הישוב, שמירושלים לקצה המערבי של הישוב יש רבע כדור,

הערות והוספות

המיוחדות לשבת, כגון שבעל האוב לא מעלה באוב מתים בשבת (סנהדרין ס"ה:) - וטבע המקום מעיד ששבת שם (הערת הגר"מ קורן שליט"א).

שאם לא נקבע מקום שיהווה תחילה לקריאת שם היום - לא יתכן שימי השבוע יקראו בשם אחד לכל הישוב; מ"ש 'ואין זה בדין התורה לבד אבל בדין הטבע גם כן' - לכאורה כוונתו שישנן תופעות טבע

ושהמרחק בין ירושלים לבבל [של האמוראים] יש פחות משעתיים שלמות - וקשה ביותר להבין את קביעות אלו לאור המציאות הידועה לנו, ובהמשך תתבאר דרך אפשרית להבנת דבריו. **כתב החזו"א שכשיטת הכוזרי והרז"ה בביאור הסוגיא צידדו רוב הראשונים והאחרונים** שעסקו בענין (כגון הריטב"א ר"ה כ': [ויש להר"ז ז"ל בהלכה שיטה אחרת שהיא יותר מחוורת' (משיטת רש"י)] והר"ן ר"ה כ': [הרוצה לעמוד על עקרי שמועות כפי מה שנתבאר על פי ברש"י חכמת התכונה - יעיין ברז"ה שנתפרשו שם בארוכה]), וסבר החזו"א שהרז"ה הוא היחיד שההלכה יכולה להקבע על פיו, וביארו שדעתו היא שעיקר המשקל שיש לתת לדברי הקדמונים הוא מפני שדבריהם עברו את ביקורת הדורות במסורת דור דור, וממילא דברי הרז"ה צריכים להכריע את שאר הקדמונים שהזכיר הגרימ"ט בספרו 'היומם בכדור הארץ', ואף השתדל להוכיח שההסכמה הכוללת בדברי הקדמונים היא דווקא כשיטת הרז"ה [אמנם, צ"ע במה שכתב שכן הסכמת הראשונים, שהראשונים שלפני הכוזרי בודאי לא הציבו את הגבול 90 מעלות מירושלים, וגם לאחר הרז"ה מצאנו כמה ראשונים שנקטו שא"י איננה טבור הארץ (כגון הראב"ע, היסוד עולם, הכפתור ופרח, האפודי, ועוד), וגם צע"ג האם ניתן לומר שהריטב"א והר"ן צידדו כשיטת הרז"ה, כי בלשון הריטב"א ניתן להסתפק האם כתב שפירוש הרז"ה הוא היותר מחזור כלפי כל הסוגיא או רק כלפי מחלוקת ר"י ור"י בסוף הסוגיא, והר"ן לכאורה רק ציין שרש"י הסוגיא בחכמת התכונה כתובים ברז"ה, והרי הם נקטו לעיקר כשיטת ר"ת שהאמת כחכמי ישראל, והשמש הולכת בלילה ממערב למזרח מעל כיפת הרקיע - ולפ"ז אין מקום לפרש את הסוגיא כפירוש הרז"ה (הערות הרב יצחקי)].

היכן הוא קצה המזרח: מדברי כל הראשונים למדנו שהמקום שבו היום מתחיל הוא בקצה המזרח, ובעוד שהראב"ח וסייעתו רק ביארו שהישוב הוא חצי מהכדור ולא ביארו היכן הוא [וכ"כ עוד ראשונים, ראה ראב"ע על הפסוק **מִמְזָרְחַ שֶׁמֶשׁ עַד מְבֹא' (תהלים ק"ג ג')** 'ככה אורך היישוב (ממזרח למערב) שהם י"ב שעות, ולא כן הרוחב (מצפון לדרום)...'; בגירסה אחת של כת"י הראב"ח - כתוב שקצה המזרח 114 מעלות מזרחית לירושלים, כמ"ש הרמב"ם והיסוד עולם], אך הכוזרי והרז"ה גם ביארו שקצה המזרח הוא שש שעות מזרחית לירושלים [ויש להעיר שאף שהחזו"א כך הבין שהראב"ח וסייעתו לא ביארו את מקום קצה המזרח, אולם מפורש בדבריהם במקומות שונים היכן סברו שהוא קצה המזרח - במעלות או בשעות ביחס לירושלים (הערת הרב יצחקי)].

בני הישיבות ביפן: שאלת קו התאריך התעוררה למעשה לאחר שאלסקה הוחכרה מרוסיה לארה"ב בשנת 1867 - והאומות שינו את תאריכה, ושוב התעוררה לקראת יוהכ"פ תש"ב כאשר חלק מבני הישיבות גלו לקוקה שבדרום מרכז יפן [בין אורך 135 מזרח, כלומר, כמאה מעלות מזרחית לירושלים] ולא ידעו האם יוהכ"פ ביפן מקדים את ירושלים כספירת האומות או מאוחר מירושלים [לגבי שבת - התפרסם שרבים מהם החמירו מספק לשמור איסורי שבת דאורייתא במשך יומים, ויש שהחמירו גם באיסורי דרבנן, ואת הקידוש ותפילות שבת קיימו ביום 'ראשון' שעפ"י מנין האומות].

שאלתם נשאלה לכמה רבנים: א' - **הגר"מ טיקוצ'נסקי צ"ל** וסייעתו הורו להם שמספק לא ישנו את יומם שהרי ממשיכים את מנין הימים מאירופה, כעין 'מונה ששה ימים ומשמר יום אחד'; לאחר שנים ניסח את דעתו בספרו 'היומם בכדור הארץ' שמאחר וירושלים מוגדרת כמרכז העולם - לכן השימוש בלשון 'קצה המזרח' בנוגע למקום שבו היום מתחיל להקרא בשמו - מחייב שקו התאריך יהא מרוחק 180 מעלות ממנה - י"ב שעות לפני וי"ב שעות לאחריה, כלומר בלב האוקיינוס השקט [בין אורך 155 מערב], וטען שכן סבר כל מי שכתב שהימים מתחילים מהמזרח, ולשיטתו יפן ניו זילנד

והוואי מקדימות לירושלים [וביאר (עמ' כ"ט פסקה ג') שלשיטת הרז"ה לים אין שום דינים, והמגיע לקצה סין דרך הים ממערב - מתאחר ב"ח שעות, והמגיע ממזרח שומר את יומו עד שיעלה על היבשה במערב אירופה או אסיה, אלא שלא הורה כשיטה זו].

ב' - **מֶרֶן הַחֲזוּ"א זצ"ל הורה** להם שיפן מאחרת אחר א"י כי ההלכה מוכרעת כרז"ה וסייעתו שהיום מתחיל שש שעות מזרחית לירושלים, בחוף סין [אלא שלרוב בני הישיבה תשובת החזו"א כבר לא היתה נצרכת מאחר שתוך זמן קצר הוגלו לשנחאי שנמצאת בקו אורך 121 מזרח, כלומר כ-86 מעלות מזרחית לירושלים]; עוד הכריע החזו"א שהעובר את הים באניה או שטס מעל הים - קו התאריך עבורו הוא בדיוק 90 מעלות מזרחית לירושלים.

גרירת היבשות המזרחיות: עוד חידש החזו"א שכוונת הראשונים היא שמאחר ולא יתכן להניח שקו התאריך יחצה יבשת לשנים ולשני שכנים יהיו תאריכים שונים (כסברת ה'יסוד עולם') - ע"כ י"ל שכוונתם ב'קצה המזרח' היתה לקו המתפתל עם פיתולי קו החוף, ומגיע עד לקצה סיביר במיצר ברינג [קו אורך 170 מערב, שהוא 155 מעלות מזרחית לירושלים, כלומר הקדמת 10.3 שעות]; וכן, מאחר ויבשת אוסטרליה מתחילה בתוך 90 מעלות מירושלים - נותנים לה את אותו תאריך המקדים לירושלים - עד חופה המזרחי [קו אורך 153 מזרח, שהוא 118 מעלות מזרחית לירושלים, כלומר, הקדמת 7.8 שעות]; אולם יבשה המתחילה לאחר 90 מעלות מירושלים, כגון יפן [קו אורך 129 מזרח], ניו זילנד [קו אורך 166 מזרח],

ועוד - יומה מאחר אחר ירושלים; מה שהקו איננו קו אנכי ישר לא הפריע למֶרֶן כי לגביו די בקביעת גבול שממנו מתחיל היום החדש, וגבול הרי יכול להיות מפותל מעצם טבעו, וא"צ קו ישר, ובפרט שהקובע הרי צ"ל קצה היבשת המזרחי - שבמציאות הוא קו מפותל [לאור הכרעת החזו"א לכאורה נמצא שהנמצא במזרח אוסטרליה - לא ירחק בים ביום א' כי אף שלגבי היבשת נחשב כיום חול - אולם בים הוא שבת, וצל"ע (שמעתי הוראה שהטס במוצ"ש מסידיני מזרחה, ולאחר כמה שעות המטוס נחת בהונג קונג, ונמצא שיצא ממוצ"ש לליל שבת ושוב חזר למוצ"ש - שיש לו

להנע ממלאכות, וגם לקדש בדיבור ולהבדיל, ותמהתי מדוע הצריכוהו קידוש - הרי חציית קו התאריך איננה מסע אחרת בזמן כמין 'מנהרת הזמן', ומי שנעשה בר-מצוה במוצ"ש לא יחזור להחשב קטן, וא"כ - מדוע להצריכו לקדש שוב את השבת שכבר קידש, והסכים עם תמייתי מ"ר הגר"מ קורן, והוסיף שבספר 'קו התאריך הישראלי' עמ' קנ"ד הביא בשם ר' רפאל בירדוגו [נפטר בשנת תק"פ] שכתב בשו"ת משפטים ישרים סי' ע"ז שיש לדון אם צריך לשמור שוב שבת].

מה מוסכם ומה לא: בדיון זה חייבים לדעת שנועדו בפונדק אחד שני נושאים: א' - עיקר הכרעת מֶרֶן בקונטרס י"ח שעות - הוא שחשבון הימים מתחיל בקצה המזרח ולא באמצע האוקינוס 180 מעלות מירושלים - היא חתוכה; ב' - אמנם הנידון השני אינו כה חתוך, קצה המזרח - היכן הוא, שלאור ביאור הרז"ה לסוגיית סוד העיבור [לדעת החזו"א וסייעתו] - הכוונה לקצה יבשת אסיה באותו קו רוחב של ירושלים [32 צפון] המקדימה בכשש שעות את ירושלים, כלומר 90 מעלות מזרחית לה:

האם הגבול קו ישר: לדעת מֶרֶן החזו"א קצה המזרח הוא הגבול שבין יבשת אסיה ואוסטרליה לים המזרחי להם, ואינו קו ישר, וסייע את הנחתו שגבול היבשה מהווה את קו התאריך - מסברת היסוד עולם (מאמר ב' פרק י"ז, וראה ביאור דבריו בעמ' 3,9, וממילא ניתן להניח שכך גם כוונת שאר הקדמונים) ששחוק והתול הוא לומר שיש קו המחלק את היבשה לשנים וגורם לשני שכנים למנות ימים שונים; בעקבות חידושו של מֶרֶן שקו החוף הוא גבול התאריך - היה מוכרח להסיק שכל יבשת

שתחילתה בתוך צ' מעלות מירושלים [אסיה ואוסטרליה] - כולה נגררת אחר ירושלים, ויומה מקדים, ואי המתחיל לאחר צ' מעלות מירושלים [יפן, ניו זילנד, טסמניה] - יומו מאחר אחר ירושלים.

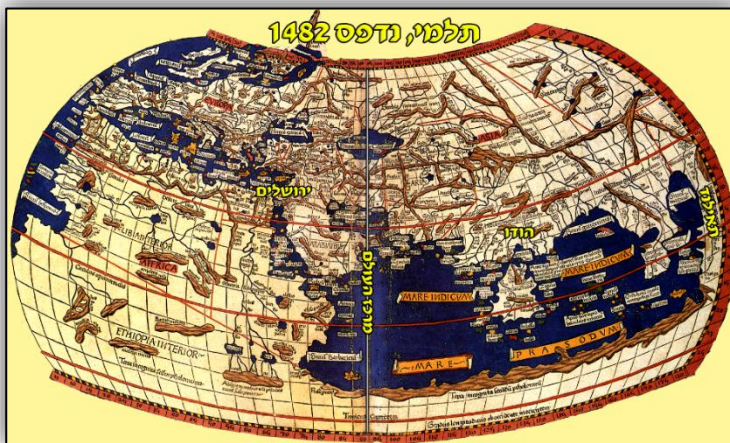
אמנם, פשטות דברי הקדמונים שתלו את תחילת הימים במיקום החמה בשעה מסוימת [תלייתה בשקיעה הראשונה בקצה המזרח (ראב"ח), או תלייתה בזריחתה בקצה המזרח (יסוד עולם ב' י"ז, שביאר בכוונת הפסוק 'לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ' שהחמה נתלתה מול אמצע הים - כך שמכאן והלאה היא תאיר לכל הישוב, בתחילה תזרח רק בקצה המזרח, ואורה ילך ויתפשט על כל היבשה), או מיקומה בכניסת השבת הראשונה בא"י (כחרי ב' י"ט-כ' ורז"ה ר"ה ה')] לכאורה אינם מעידים על קו גבול מפותל אלא על קו ישר כפי השפעת החמה על הארץ, ובאם הקו הוא ישר - בהכרח יחצה יבשה כלשהי כי אין שום קו בעולם העובר רק בים [אף לא הקו שבאמצע מיצר ברינג - שגם הוא חוצה איים לשנים].

הקושי לאתר את הקצה המזרחי: עוד קשה לקבוע את מיקום קצה המזרח כי רק באותו קו רוחב של ירושלים [32 צפון] קצה היבשת בשנגחאי אכן מרוחק כמעט צ' מעלות מירושלים, אך צפונית ודרומית לשם - קצה היבשת הולך מזרחה או מערבה משם, ואף שהרז"ה עצמו כתב שכוונתו לקצה המזרח שבקו הרוחב של א"י [הפלך הרביעי] - אך לא זכינו להבין מדוע שהנקודה שהתכוונו לתתה כגבול ל'סוד העיבור' - תהא תלויה בזה [ואין לדחות שדיני קידוש החודש תלויים בקו הרוחב של ירושלים כמבואר ברמב"ם (קדה"ח י"ח ט"ז), כי אף שהרמב"ם הדגיש שהמנות (כלומר, נוסחאות החישוב) שמסר מתאימות לטווח של שלש מעלות לצפון ולדרום ירושלים שמשם העדים רגילים לבוא, אולם מי שמבין בטריגונומטריה ויודע להכין נוסחאות אחרות - וגם יש לו רכב מהיר להגיע לירושלים מצפון או דרום העולם - אין מניעה שיעשה כן, נמצא שאין דינים אלו תלויים ברוחבה של ירושלים], וגם לשיטת הראב"ח קשה לקבוע את מקום קצה המזרח כי במציאות קצה המזרח מרוחק 27 מעלות מעבר ל-180 מעלות מקצה המערב [שזה הלימוד של הראב"ח מ'לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ' - שחצי ישוב יבשה וחצי ים].

הקשיים על הרז"ה מהמציאות: על כמה מדברי הרז"ה לא זכינו לעמוד לאור כמה קשיים מהמציאות, שכתב שירושלים באמצע הישוב, ושהיא שש שעות מקצה המזרח ושש שעות מקצה המערב - ואף שקצה החוף של אסיה שבקו הרוחב של ירושלים הוא כמעט צ' מעלות מזרחית לירושלים, אך כלפי המערב חוף אפריקה מרוחק 52 מעלות בלבד מירושלים, וצ' מעלות מירושלים מסתיימים בברזיל ופרגאוי - אי שם מעבר לאוקיינוס האטלנטי; עוד כתב הרז"ה [בשם 'בעלי המחקר'] שבבל [של האמוראים] מרוחקת פחות משעתיים מירושלים [ולא מצאו בו שתי שעות שלימות] ובמציאות יש רק כעשר מעלות אורך [כארבעים דקות]; עוד קשה מה שביאר שמלכות שבור מלכא הגיעה עד קצה המזרח [בביאור הלשון 'לדין שית מעתיקא'] - ואילו הידיעות ההיסטוריות שלנו על תקופות אלו לא מאפשרות את נכונות הנחה זו.

ישוב הרז"ה עם המציאות - הגר"ד יצחקי: כדי ליישב את התמיהות מהמציאות על שיטת

הרז"ה הצביע הרה"ג דוד יצחקי שליט"א על העובדה ההיסטורית שבתקופת הרז"ה ואף מאות שנה אחריו [כגון בזמן ה'נחמד ונעים' - תלמיד הרמ"א] לא הכירו את מפת העולם כפי הידוע לנו וממילא המפות הקדומות היו חייבות להיות מעוותות - שהקצה המזרחי שבמפות הדומות למפת ליארדו - היה בחוף הודו ובצפון סין, וירושלים נמצאת בדיוק באמצע הישוב ממזרח עד מערב [ובתקופתו היו גם מפות אל-אידריסי ופתולמיאוס - שבהן הגבול המזרחי איננו במזרח הודו אלא במלזיה או בערך בתאילנד, אך יתכן שהרז"ה לא הכיר אותן או שחשב שאינן מייצגות את המציאות], ובתקופה זו עדיין לא ערכו לשם מסעות [רק בשנת

1488 הקיפו את אפריקה, בשנת 1492 הגיעו לאמריקה, ובשנת 1520 חצו את אמריקה לאוקינוס השקט], וק"ו שלא מיפו את השטח במדויק, ואף שבזמנם ידעו את היקף הכדור [אפילו היוונים כבר חישובו את מעלות הרוחב עפ"י זווית גובה השמש, ויכלו למדוד את המרחק ביניהן, ולהכפיל ב-360 - והרי זהו גם ההיקף ממזרח למערב] אולם לא יכלו למדוד את רוחב היבשות ממזרח למערב - לא במרחק ולא במעלות

[כי אין דרך לחשב את מעלות האורך (פרט להתאמת שעת הצפיה באירוע שמימי אחד, כליקוי, וליקוי לבנה המתרחש בלילה לא ניתן לציון בשעה מדויקת א"כ משתמשים בשעון חול החל מחצות היום, ומסתמא מדידה מקבילה זו הדורשת תקשורת מהירה ודיוק שמן הסתם לא היו בנמצא - היו קשים לביצוע, אף שכתב תלמי [בספרו אלמגסט, וכ"כ אחריו הראב"ח א' ה'] שכך בפועל עשו המלכים שרצו לדעת את גודל ממלכתם]); מאחר ונקטו שרוחב היבשת זהה לרוחב הים - הרי ש'מתחו' את רוחב היבשות, וייחסו למרחקים ממזרח למערב יותר קוי אורך מהמציאות [ואכן העיון במרחקי קוי האורך שכתבו הראשונים מעיד על טעות שיטתית באורך המעלה או השעה - החוזרת על עצמה במרחקים מקצה המערב עד ירושלים (שהיו עכ"פ נגישים), והרבה יותר מכך במרחקים מירושלים למזרח (שלא היו נגישים)]; ממילא י"ל שהרז"ה חשב ש'סוף המזרח' הוא בחוף המזרחי של הודו, ששימש כחז"ל והראשונים לציון סוף

העולם [כגון בתיאור ממלכת אחשוורוש 'מֶהֱדוּ וְעַד בּוֹשׁ', ואפילו למ"ד שהודו וכוש קרובים זה לזה - הודו בקצה העולם (ואז כוונת 'כוש' לא לאפריקה אלא להרי הודו-כוש הסמוכים להודו); ולדעת הראב"ח, הרמב"ם, היסוד עולם וסייעתייהו שמידותיהם קרובות למפת פתולמיאוס - קצה המזרח נמצא בסמוך למלזיה]; נמצא שהרז"ה אכן התייחס כקצה היבשת למה שחשבו אז שהוא קצה המזרח, והניח שהוא מרוחק שש שעות מירושלים, ומאחר ומפה כעין ליארדו מציינת את ירושלים בערך במרכז היישוב - הניח שירושלים מרוחקת גם שש שעות מקצה המערב, ובפרט שהמפות מציינות את קצה המזרח כקו ישר; בהנחה זו מיושב גם מדוע הרז"ה הניח שבבל של האמוראים מרוחקת כשעתיים מירושלים [ולא רק כארבעים דקות, כפי הידוע היום] - כי אם העולם קטן יותר הרי שמרחק זה כולל יותר קו אורך, וכן מיושב מדוע הניח שמלכות שבור מלכא הגיעה לסין [כמובא בכוזרי] - כי יתכן שהגיעה קרוב למה שחשבו שהוא קצה המזרח [כפי ידיעתו, ובעצם הכוונה להודו שלנו, וגם מלכות אחשוורוש השתרעה 'מֶהֱדוּ וְעַד בּוֹשׁ']. כדי ליישב פירושי הראשונים עם המציאות הידועה לנו ייתכן לומר שאין הכרח ש'מולד זקן' יהיה תלוי בגבול קצה המזרח במציאות, אלא שחז"ל רק הגבילו את המולד המאפשר לקבוע את ר"ה, ומצאו סברא והגדרה לתלותו במציאות 'לילה ויום מן החדש' המתקיים בקצה הארץ לפי מושגי זמנם, והתגלות יבשה נוספת לא תשנה את הגבול שקבעו [כפי שכדוריות הארץ לא משנה את נוסח התפילה 'ובקע חלונני רקיע', וכן קבעו לומר טל ומטר בחו"ל ששים יום לאחר תקופת תשרי וברכת החמה כל כ"ח שנים - אף שמבוססות על תקופת שמואל שנאמרה כאמין מקורב ולא מדויק], ומה שביאר הרז"ה שקצה המזרח הוא הקובע - הוא רק לגבי ראיית הלבנה, שנלמד מהפסוק 'וְהָיָה כְּבוֹד אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֵל מִדְּרֹךְ הַקִּדִּים', אך אין הכרח לומר בדבריו שגם מנין ימי השבוע חייב להתחיל בקצה היבשת, ומסתבר שאם חז"ל היו מורים לנוסע למזרח מתי לשנות את יומו - לא היו מורים שישנה כל זמן שלא הגיע לחוף הים המזרחי המציאותי - כי מדידת המעלות לא היתה אפשרית במדויק בזמנם.²

הערות והוספות

לברזיל ולא לחוף אירופה], ועוד הוצרך להניח שהמשך יבשת סיביר הוא רק טפל ליישוב העליון, ולכן גם לא קיבל את שיטת הראשונים שטבור הארץ היא כ"ד מעלות מזרחית לירושלים - כי איננה מבוססת על מרכז היישוב העליון - שהוא כביכול מושג של חז"ל; אמנם, המושג 'היישוב העליון' הוא חידוש של ספר אוצר נחמד - השייך לעולם הרוחני הנשגב והמופשט, אך אין לו יסוד בראשונים, ומנוגד למציאות לומר שהאוקינוס האטלנטי הוא 'יישוב' ואילו המשך אסיה ואוסטרליה אינן 'יישוב'. ג' - החזו"א נאלץ לדחוק ולחדש את קיומו של קו דמיוני שמתקיימת בו ראיית הלבנה החדשה י"ח שעות אחר ירושלים, אך איננו חלק מהיבשה (כי אז היה מתבטל אליה) וגם לא חלק מהים [שאז איננו בכלל 'שוכני קצה המזרח'], וגם דחוק לומר שיש נקודה היוצאת מעבר לצ' מעלות - בעוד שחסרים 300 ק"מ מחוף שנגחאי עד השלמת צ' מעלות מירושלים [והתרועים שהיבשה נשטפה או שהארץ התכווצה מבוססים על כך שמולד זקן הוא הלממ"ס - והרי הרז"ה

² קושיות הגר"ד יצחקי על שיטת החזו"א בהבנת הראשונים: א' - העיון בדברי החזו"א מעלה שהניח שהקדמונים ציירו עולם הדומה למה שאנו מכירים, וכתוצאה מכך החזו"א התאמץ להתאים את תיאור הקדמונים של המציאות - עם המציאות הידועה לנו, אך לא העלה אפשרות שצינוי מרחקי האורך השגויים ביותר שצינו הקדמונים - מעידים שהניחו שהמרחק בין מעלות האורך קצר בהרבה מהמציאות הידועה לנו, וממילא העולם באמת גדול משחשבו, ויתכן שהחזו"א כלל לא ידע שהמידות ממזרח למערב שנכתבו ע"י החוקרים בתקופת הראשונים - לגמרי לא נכונות מפאת חוסר היכולת בתקופתם למדוד מרחקים אלו [במעלות, בשעות או במילין]. ב' - כדי ליישב דברי הרז"ה עם המציאות הידועה לנו, החזו"א היה חייב להניח שקיים מושג של 'היישוב העליון' [ואף ייחס אותו לחז"ל] - שאורכו י"ב שעות וירושלים באמצעו, ושלכן קצה המזרח של הרז"ה צ' מעלות מירושלים, אלא שבעל כרחו תיאור הרז"ה של הקצה המערבי 'שוכנים על שפת ים אוקיאנוס במערב' חייב לצאת ממשוטו [שהרי מיקום זה מגיע

האם הראשונים התייחסו במפורש ל'קו' שבו התאריך מתחלף: מאחר ואנו מורגלים

במציאות של הקפת העולם - שאלת קו התאריך היא טריוויאלית עבורנו, אולם בימי הראשונים לא היה זה נידון מעשי [ואף יש שכתבו ששאלה זו לא תתכן כי לא ניתן ללכת מזרחה מפני להט החרב המתהפכת]; בדברי הראשונים אין נדון **מפורש** לגבי קו ברור שיש ימים שונים משני עבריו [שמי שחוצה למזרח - חוזר יום לאחור, והחוצה למערב 'קופץ יום'], והכוזרי היה היחיד שכתב בפירוש 'ואין להמלט ממקום משתתף תהיה תחלת מזרחו ואחרית מערבו', וגם זאת רק אגב דבריו [ראה הערה ב]; **התבטאויות שאר הראשונים לא מתייחסות במפורש ל'קו' שמשני צדדיו תאריכים שונים**, אלא רק למקום שממנו מתחילים לקרוא לימים בשםם [כלומר, מתחילים למנות שם את היום רק כי שם מתחיל הישבו - ויש מי שימנה אותו, ולא כי שם בדוקא מתחיל היום], ותאורטית יתכן שאף שהמקיף את העולם מאירופה מערבה יחליף את תאריכו ליום הבא כשיעלה ל'קצה המזרח' כי שם תחילת הימים - אך תושב אסיה שירד מזרחה לים ימשיך את תאריכו ולא בבת אחת חוזר ליום אתמול; הראב"ח לא רמז לקו תאריך אלא רק הסביר בסוגיית 'סוד העיבור' שהחשבון נוסד על יושבי קצה המזרח היבשתי, וכן הרז"ה רק הזכיר ש"ח שעות מערבית לירושלים - היום הוא עדיין היום הקודם, כלומר, הוא כתב במפורש שהיום מתאחר אחר ירושלים בשיעור י"ח שעות, וזה מתקיים במי שבאמת נסע דרך המערב ולא עלה עדיין על יבשת אסיה, אך לא דיבר **במפורש** על מי שהלך מזרחה עד קצה היבשת - וכשיעבור את הקצה יחליף את היום, וממילא גם אין הוכחה מוחלטת שהר"ן והריטב"א שהביאו את שיטת בעה"מ - אכן התכוונו להכריע שיש קו ברור המפריד בין ימים שונים; היסוד עולם (מאמר ב' פרק י"ז) כתב 'על דרך כלל אומר כי אינו אפשר בשום פנים ולא יתכן לבני אדם העומדים כולם ביום אחד ורואים את החמה כאחד - שיהיו מקצתם קוראים בשם יום פלוני מימי השבוע ומקצתם ביום אתמול או מחרתו' - ודבריו מעידים שסבר שאין מושג של 'קו תאריך' שמשני עבריו ימים שונים, אלא שהחזו"א פירש שכוונתו רק שלא יתכן לחלק **יבשה** לימים שונים, אך בין היבשת לים שמזרח לה - מתחלף היום, ולהבנת החזו"א כך חייב להיות הביאור בדברי היסוד"ע, שהרי היסוד"ע עצמו כתב שהימים מתחילים מהמזרח, והויכוח בינו לרז"ה היה היכן קצה המזרח; אמנם יש לפקפק אם אכן כך כוונת היסוד"ע, שהרי דקדוק דבריו שאמר **שהיום נמשך 36 שעות**, ואמר ש'היום נקרא ממזרח' ושהימים **נגמרים במערב** - מורה שכוונתו לא היתה לאפיין קו תאריך בקצה המזרחי של היבשת, אלא רק לומר שיש מקום ביבשה שבו יהיו אנשים שיתחילו לקרוא בשם היום החדש, וקריאת שם יום זה תמשך 36 שעות - עד שהשמש תשקע לתושבי קצה המערב, ואז כבר לא יהיה מי שיקרא ליום זה בשמו, כמ"ש 'משהתחיל להקרא שם שבת בפי בני קצה מזרח בראשונה ועד שנסתלק שמו מפי בני קצה מערב באחרונה...

הערות והוספות

התאריך; לדעת ראב"ח בשם הדיין רבי חסאן בן מרחסאן ורבי יצחק ב"ר ברוך, והרמב"ן בשמו, והראב"ע, והיסוד עולם - אף שהסוגיא עוסקת בתחילת הימים, אך לא הסכימו לפירוש הרז"ה ולא למדת צ' מעלות מירושלים, וגם התשב"ץ בשלשת פירושו לא פירש כרז"ה; ומידות הרמב"ם וה'פירוש' על קדוה"ח, רד"ק, אברבנאל, רבי יהודה בן מהר"ם חלאווה, צפנת פענח, והכפתור ופרח - אינן מתאמות לרז"ה - ובהכרח לא פירשו כפירוש - וכיצד ניתן לומר שהסכמת הראשונים כרז"ה?

והחזו"א עצמם לא סוברים כך], ובודאי שדחוק להניח שבמעשה בראשית היו בדיוק צ' מעלות ועוד נקודה. ד' - החזו"א **כתב שכל הראשונים הסכימו לרז"ה**, ואילו בקובץ אגרות ג' קפ"ז כתב שצ"ל שדעת היסוד"ע שהתחלת היום 114 מעלות מירושלים כדי לקיים את פירושו לסוד העיבור - הרי שהסכים שנחלקו בזה הראשונים; ויש להוסיף עוד שלפירושי רש"י, תוס', רמב"ם (המועק ב'פירוש' על הרמב"ם קדוה"ח), ראב"ד, רשב"א, ריא"ז, מאירי, רבי אברהם מן ההר, וחשב האפוד - סוגיית 'נולד אחר חצות' לא קשורה לקו

עברו להם ל"ו שעות' [שזה ביאורו לסוגיית סוד העיבור], וכלל לא התייחס לדין מי שנמצא בים ולמי שעובר את אותו 'קו' מצד לצד, ובפשטות כשכתב 'אינו אפשר בשום פנים...' - כוונתו שאין אפשרות לימים מחולקים גם כשהאחד ביבשת והאחר בחוף הסמוך לו; היעב"ץ (מור וקציעה שמ"ד) כתב כדבר פשוט שהשבת יכולה להשתנות לאנשים שונים אפילו במדינה אחת כגון מי שמקיף את הארץ ממזרח למערב - נמצא שהפסיד יום, והמקיף ממערב למזרח - הרויח יום, ונמצא ששניהם מחולקים מבני אותה מדינה שיצאו ממנה וששבו אליה, ולכל אחד שבת בפני עצמו, אלא שזה רלוונטי רק כשעדיין הוא במדבר שאין שם ישוב קהל מישראל, עיי"ש.

שאלת קו התאריך התעוררה לאחר שאלסקה הוכרה מרוסיה לארה"ב בשנת 1867 - ושינתה את תאריכה, ובעקבות זאת החלו לדון האם יש מושג הלכתי של שינוי תאריך: ח"ז סלאנימסקי פרסם את הנדון ב'המליץ', והרב מצ'ורטקוב השיב שיש לחתוך את היבשה 90 מעלות מזרחית לירושלים, כפשטות הרז"ה, וממילא החליט שיש לשנות את התאריך בקמצ'טקה שבמזרח סיביר, ורבנים אחרים חלקו עליו; אמנם, נכתבו גם תשובות בנידון שדנו רק בנידון ההולך ממקום למקום מעבר לקו התאריך, אך התעלמו מעיקר השאלה - האם לשנות את היום ממנין הימים שהורגלו בו שם, ויש לדון מה ניתן ללמוד מתשובות אלו וכמה ניתן להסתמך עליהן לגבינו; בשו"ת הר צבי (או"ח קל"ח), כתב שהפליטים שנתיישבו ביפן צריכים להתנהג כפי שמוחזק שם בלי שינוי מאנשי המקום הנמצאים שם מכבר, וביאר ש'אין לזה שום יסוד בש"ס ופוסקים שיש קו תאריך בעולם...', והסתייע גם מהרדב"ז (א' ע"ו) דכך היא מצות השבת, שבכל מקום שהוא - יעבוד ששה ימים וישובות ביום השביעי, וכן האריך הרמ"מ כשר בספר 'קו התאריך הישראלי' להוכיח שאין 'קו תאריך' - ובכל מקום ישמרו את היום כפי שנקבע ע"י המתיישבים הראשונים שם; אמנם, החזו"א כתב בחריפות נגד שיטה זו, ושהעיון במקורות מעלה שאין לה מקום (הערות הגר"מ קורן שליט"א והגר"ד יצחקי שליט"א).

מה הורו הפוסקים: להכרעת מרן החזו"א זצ"ל שכתב שלדעת הרז"ה גבול י"ח שעות מירושלים קבלה הוא בידם - הסכימו באופן עקרוני גם מרן הגרי"ז זצ"ל ועוד פוסקים. אמנם, אף שהחזו"א נקט שאפשר גם להקל כשיטה זו לנהוג מנהג חול ביום המוקדם גם באסיה ואוסטרליה המזרחיות יותר מצ' מעלות מירושלים, אך הרדב"ז (א' ע"ו) כתב שנחלקו בזה הראשונים 'דע כי נפל מחלוקת בין הראשונים מאיזה מקום מתחיל היום וגם מאיזה מקום מתחיל יום השבת, עיין במ"ש בספר הכוזרי ובעל יסוד עולם...' [בפשטות כוונתו שלכוזרי הקו במזרח א"י, וליסוד - במזרח היבשת (הגר"ד יצחקי שליט"א)], ומרן הגרי"ז זצ"ל סבר שאינו יכול להכריע אם יש מחלוקת בראשונים (כמ"ש הרדב"ז) או שמא אין ראשון החולק על הרז"ה; הגרא"ז מלצר זצ"ל (במכתב לחזו"א) חלק עליו וסבר שהוא ספיקא דדינא⁷ [אולם ודאי שהסכים שאין להקל כנגד שיטה זו לנהוג שם מנהג חול ביום המאוחר], וכן נראה

הערות והוספות

בא"י, וכפי שבמרחק שעה מזרחית ומערבית לירושלים השבת נכנסת שעה לפני ולאחר כניסתה בירושלים - כך כשמתרחקים מירושלים למזרח ולמערב, עד שנפגשים במרחק י"ב שעות ממנה; ה' - אף שהר"ן והריטב"א הסכימו לפירוש הרז"ה - אך לא אמרו 'הלכה למעשה', וכשפירשו את סוגיית 'נולד אחר חצות' לא חשבו שנוגע

⁷ **מכתב הגרא"ז מלצר זצ"ל לחזו"א:** א' - אף שבמאמר ב' משמע שהיסוד מסכים עם הרז"ה, אך במאמר ד' חולק; ב' - מאחר ומסדרי הש"ס הלכו לכרכי הים - מדוע לא הודיעו שהיום מתחלף שש שעות מירושלים; ג' - הראב"ד חולק על כל דברי הרז"ה, ולא רק על פירושו ב'נולד אחר חצות' שהרי התחיל 'אבל השבתות והמועדים'; ד' - מה שלראב"ד הימים מתחילים מהמזרח - הוא רק לגבי התוכנים, אך השבתות והמועדים תלויים

לעיקר שהרי אף בשיטת הרז"ה אין הכרח ללמוד שסבר שהמשך היבשת נגרר אחר חלקה המערבי, ובודאי ששאר הראשונים שנקטו שתחילת היום בקצה המזרח לא פירשו קבלה של גבול י"ח שעות מירושלים, והיסוד עולם אף פירש שהוא 114 מעלות מזרחית לירושלים, ובפשטות כך גם דעת הראב"ח וסייעתו - ולדבריהם אין צורך להניח שצריך לתפוס דווקא את גבול החוף שמול ירושלים, כפי שהתברר גם לחכמים שהלכו בשיטת החזו"א [כגון הרה"ג ר' יוסף חיים דינקלס זצ"ל בספר 'סוד נקודה דלתא', והגר"ח צימרמן בספר 'אגן הסהר'] שקשה להסכים עם דבריו שהסכמת הראשונים כהרז"ה [והם נקטו שהקו צ' מעלות מזרחית לירושלים אף שחותך את היבשה, ואם היסוד עולם היה יודע שאין קו שאינו חותך יבשת - אולי היה חוזר בו משיטתו], וידוע שבפועל כיום היהודים הדרים בקביעות ביפן ובמדינות אלו שומרים את השבת רק על פי תאריך האומות [המקדים לירושלים, ולהכרעת החזו"א - הוא בדין שגגת שבת וזדון מלאכות]. כמובן שהעצה היעוצה היא **שלא לשהות במקומות אלו כלל בשבת וביום א', וכן ביו"ט ובמוצאי יו"ט**, אך כדי לצאת מן הספק לגמרי צריכים גם לא לשהות בשבת וביום א' במקומות המרוחקים צ' מעלות מירושלים והם עדיין על יבשת אסיה עד סיביר, וכן ברוב אוסטרליה - ששם

הערות והוספות

מעלות מזרחית לירושלים, ואף שכתב שהישוב משתרע על אורך 180 מעלות - אך זהו ענין צדדי שההלכה היוצאת מדבריו אינה תלויה בו, ולכן א"צ ליישב את דברי החוקרים עם המציאות, וגם לא נתבאר אם דבריהם נאמרו ברוחב ירושלים או צפונית יותר, ומ"מ לרמב"ם שעון המולדות נקבע באופן ירושלים, דלא כיסוד; ח' - בכל אופן אין בסיס להכליל את איי יפן בכלל היבשה, שהם רק איים קטנים באוקיינוס נגד המפרץ ברז"ה; ט' - לא ניתן לחשב 180 מעלות ברוחב צפוני, שאז נפל השיעור בבור כי בסיביר אורכו יותר מק"פ מעלות, ובקביעת קו התאריך בתוך סיביר אין טענה ששם ההתחלה או שעד שם נטפל; '...אף לדעת היסוד' ע' דהמולדות נתיסדו ע"פ הסכמת התוכנים, לחשוב ק"פ מעלות של חצי כדור העליון מתחילת ישוב המערב - אין לנו הכרח להאריך את היבשה עד סוף ק"פ מעלות, שחשבון ק"פ מעלות, יסודו חצי כדור הארץ העליון, הכולל בשטחו את הימים ואת היבשת יחד, באמת כתב היסוד' ע' במאמר ב' פ' ט"ז בשם החוקרים שהישוב משתרע על אורך ק"פ מעלות, אבל הענין צדדי ולא ההלכה היוצאת מפירושו נוגעת כלל בשאלה זו אם היבשה מתארכת עד ק"פ מעלות או שחסר מעט, אלא יסודו חשבון חצי כדור המחזיק ק"פ מעלות... - אף שהחזו"א כאן טוען שגם היסוד' ע' יכול להודות שאין צריך להגיע עד 180 מעלות מקצה המערב אלא די להעצר לפני כן [בצ' מעלות מירושלים] - אולם מוכח מהחזו"א שיש מקום לומר שהעיקר ליסוד' ע' אינו דוקא קצה המזרח - אלא 180 מעלות מקצה המערב.

לקיים השבת בקצה המזרח; ו' - לאחר שהלומדים מליטא שמרו ביפן שתי שבתות - שינוי היום יהווה פרצה לתושבים המקומיים; ז' - הדרך הנכון לצום ביום הראשון, וכשהיו מסוכנים ביום השני - יאכלו פחות משיעור, ומעיקר הדין הוא ספיקא דדינא ואי אפשר לעשות בעצמנו להקל. **השיב מן החזו"א:** א' - כל הראשונים שווים שהיום מתחיל מהמזרח; ב' - השגות הראב"ד הן רק סברא, וכוונתו ב'שבתות' היא שיגרא דלישנא, והרי הביא את הריב"ב שסובר שהימים מתחילים מהמזרח; ג' - קושיות היסוד עולם אינן קשורות; ד' - משמעות הרז"ה שמה שהיום מתחיל צ' מעלות מזרח לירושלים אינו רק פירוש לגמ' אלא ידיעה מוקדמת, ואין ראשון החולק להדיא על העקרון שהימים מתחילים מהמזרח, והסכמת הראשונים עמו היא הלכה למעשה אף אם נאמרה רק כפירוש הסוגיא; ה' - מדת שש שעות מירושלים מתקיימת בשנגחאי, אך מסתבר שאינו תלוי בזה אלא בתחילת היבשה שנקראה 'ארץ', ואדה"ר נברא בה, ושם מקום המקדש; ו' - הסכמת התוכנים שתחילת הישוב 66 מעלות מערבית לירושלים - היא רק לצורך קביעת התחלה לחישובי המעלות ואינה מחייבת להאריך את היבשה למזרח להשלמת 180 מעלות, ואילו חלוקת הכדור לחצי תחתון ולחצי עליון המכיל את עיקר הישוב מתחילת היצירה, ואמצעו בירושלים - אינה נוגעת למציאות, אלא תחילתו בקצה המזרח וסיומו 24 מעלות בים מערבית לירושלים; ז' - ליסוד' ע' טבור הארץ של החוקרים 24 מעלות מזרחית לירושלים הוסכם גם על חז"ל שקבעו שם את שעון המולדות, והיא נתמכת מהלכות 'נולד אחר חצות', אלא שמוכח מדבריו שלא היה ברור לו שאכן היה מיושב עד כלות 114

החזו"א הכריע שדינם כירושלים; מאידך, כפי שלא נוכל להקל להחשיב את שטח אסיה ואוסטרליה שמעבר לצ' מעלות מירושלים כמקדימות את ירושלים - גם לא נוכל להקל להחשיב את יפן ושאר האיים הנמצאים מערבית לקוים האפשריים [הקו היורד מהקצה המזרחי של סיביר, 180 מעלות מקצה היבשת בפורטוגל או באפריקה] - כמקדימות את ירושלים בודאי, וכי מפני שיש לנו קושיות חזקות על החזו"א - נורה להקל למעשה דלא כדבריו?

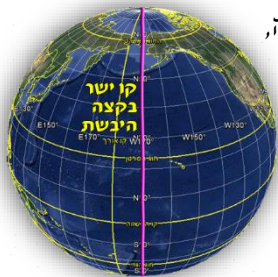
התייחסויות אחרות לקו התאריך: החזו"א השתדל להראות שגם דעת הראב"ח ורבי חסאן הדיין והריב"ב והיסוד עולם - מסכימה עם גישת הרז"ה שתחילת היום בקצה המזרח 90 מעלות מזרח לירושלים, ושלא נחלקו בזה הראשונים; אמנם, כמה פוסקים הכריעו קיום אחרים כ'קצה המזרח': א' - לעיל הובאו דברי כמה ספרים שהוכיחו שלדעת הראב"ח והיסוד"ע - אף שתחילת היום הוא בקצה המזרח - אולם הוא 114 מעלות מזרחית לירושלים, כלומר מזרחית ליפן [אמנם, כוונתם היתה ל-114 מעלות לפי מפת תלמי - שהם בערך במלזיה, אך מאחר ותלמי לא ידע שאסיה נמשכת עוד כאלפיים ק"מ מזרחה - אין משמעות לציין מקום זה כגבול (הע' הרב יצחקי)], וכתב הרדב"ז (א' ע"ו) במפורש שנחלקו בזה הראשונים 'דע כי נפל מחלוקת בין הראשונים מאיזה מקום מתחיל היום וגם מאיזה מקום מתחיל יום השבת, עיין במ"ש בספר הכוזרי ובעל יסוד עולם...'; ב' - מקובל שמרן הגרי"ז צ"ל ראה כעיקר את הקו החוצה את אסיה צ' מעלות מירושלים, וצידד לחוש לחומרא בארצות שמעבר לצ' מעלות, ואף שלפ"ז הקו חוצה יבשה; ג' - הגר"י מרצבך צ"ל (בספרו 'עלה יונה') צידד באפשרות ש'קצה המזרח' כולל גם את האיים הסמוכים ליבשת, ו'סוף הישוב' הוא רק באוקיינוס שלאחריהם, ולפ"ז יש מקום לומר שאלסקה נחשבת חלק מהמערב, וסיביר היא חלק מהמזרח, והאיים הסמוכים יחשבו כיבשת, כולל יפן, וממילא קו התאריך ירד ממיצר ברינג באמצע האוקיינוס ויבדיל במקום שאין עליו שם ישוב [ולא ירד בקו ישר מדויק מצפון לדרום]⁷; ד' - הגר"ד יצחקי שליט"א מראה פנים שהקו היורד מקצה סיביר [170 מערב] מייצג באופן הטוב ביותר את עקרונות הראשונים לקצה המזרח, כי אף שהרז"ה לא יכול היה לדעת בזמנו ממקום זה אולם העקרון שטבע שריר לקצה המזרח האמיתי, ובכך יפן וניו זילנד

הערות והוספות

לדרום, ונמצא שהקו מבדיל רק במקום שאין עליו שם הישוב; אף שבבעל המאור כתב שהקו הוא שש שעות מזרחית לירושלים - אולם יתכן שגם הוא לא אמר כך אלא רק מתוך ההנחה ששם הוא סוף הישוב, וכוונתו לנקודה שכלית שם, ולכן ההולכים בשיטתו הוצרכו למושג של 'גרירה' לגבי סיביר ואוסטרליה, אולם לנו התברר שיש עוד ישוב שניתן לשייכו לקצה המזרח; וסיים דבריו: 'לולא דברי החזו"א הייתי אומר מה שאמרתי לולא דמסתפינא' [ראיתי בספר 'מקצה הארץ' (להגר"י טאוב שליט"א) שפקפק כמה פקפוקים על דברי הגר"י מרצבך צ"ל, וגם הגר"י מנחם שליט"א כתב לי מכתב שפקפק בו על ראיות הגר"י מרצבך צ"ל, וכן נדפס בסוף ספר 'פשר חזון', והרב יצחקי העיר שכוונת רש"י בימיו היתה ברורה שסוף העולם נמצא בחוף האוקיינוס האטלנטי - שממש והלאה אין יישוב, וכ"ש לסוברים שאין העולם כדור (וזו נראית סברת רש"י ותוס' שביללה השמש עולה למעלה מהרקיע, כדעת רבי יהודה ואחרים)].

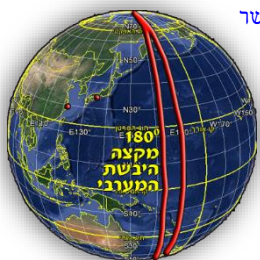
⁷ מאחר ולפי דעת רבי יהודה (גיטין ח.) האיים שבים הם חלק מארץ ישראל מריבוי המילה 'וגבול', וחכמים חלקו רק כי אין להם ריבוי - על כן יש לומר שגבול הים אינו גבולה של ארץ ישראל אלא שמרבים את כל מה שניתן לקרוא א"י (כדברי רש"י ד"ה ר' יהודה 'כל הים שכנגד אויר של ארץ ישראל ואפילו עד אוקיינוס למערב שהוא בסוף העולם - הרי הוא כא"י'); ממילא יש לדון שאיים שנחשבים כחלק מהיבשת - הם חלק ממנה, ולפ"ז יש מקום לומר ש'קצה המזרח' כולל גם את האיים הסמוכים ליבשת, ורק לאחר מכן מתחיל האוקיינוס שאינו משוייך ליבשת - שהוא כבר סוף הישוב, ואינו תלוי במעלות האורך אלא בשייכות ליבשת; לפ"ז יש מקום לומר שאלסקה נחשבת חלק מהמערב, וסיביר - חלק מהמזרח, ואפילו האיים הסמוכים להם, ואפילו יפן תחשב כחלק מהמזרח; ממילא קו התאריך יהא הקו היורד ממיצר ברינג דרומה באמצע האוקיינוס - ולא בקו ישר מדויק מצפון

מקדימות לירושלים, וסברתו היא שאף שגבולות ומידות הראשונים מעידים שלא חישובו במדויק את מרחקי האורך למזרח, אך מ"מ מדבריהם למדנו בהגדרת 'קו התאריך' שהקו צ"ל ישר כמהלך השמש, ובסוף היבשה ממש, ובקצה היבשת הכוללת את אירופה ואסיה, ואינו חוצה את היבשת [ליסוד עולם והאפודי], ושהמציאות של קצה היבשת קובעת אותו ולא המעלות, ומסתבר שצ"ל מקום טבעי שיכול להיות מוגדר לרבים [ולא רק כשמוגדר בהגדרה גאוגרפית מסובכת כשנגחאי - שהרי בזמנם לא יכלו להגדיר] - ורק הקו היורד מקצה סיביר עונה על דרישות אלו.

הנראה לענ"ד: אם יורשה לי לחדש בדרך אפשר - שאם אכן ב'קו'

עסקינן שאמור להמצא ב'קצה המזרח', ואם קו זה חוצה יבשת דלא כהכרעת מרן החזו"א, הרי שמאחר ואחד מנתוני היסוד הנלמדים ע"י רבותינו הראשונים ממדרש הפסוק 'להאיר על הארץ' הוא ש'הישוב העליון' אמור להתפשט על 180 מעלות, ושאר הכדור הוא 'הישוב התחתון' הנגרר אחר העליון - יש לנו לנסות לאתר היכן עשוי להכלל בהגדרת 'הישוב העליון', שהרי גם הגדרת 'קצה המזרח' לא באה כסיבת התחלפות היום אלא רק כסימן למקום שבו החלו היום הראשון [להאיר על הארץ] או השבת הראשונה, וכשהתורה קבעה את הפסוק במעשה בראשית שממנו קיבלו הקדמונים לחלק את העולם ל"ב שעות ו"ב שעות - הרי התורה ידעה את מבנה העולם האמיתי [דברי הראב"ח נובעים מפירושו ל"סוד העיבור", ונמצא שהבין שכונת חז"ל בסוד העיבור מתקיימת רק במציאות שבה

הישוב בדיוק י"ב שעות; אמנם, בגמ' אין התייחסות למושג של 'הישוב העליון' (בהקשר שייחס לזה החזו"א - שהיבשה בדיוק 180 מעלות), וגם לא שחצי הכדור יישוב וחציו מים, ואילו במדרש כונו (בראשית), הובא בתוס' חגיגה י"ב, ובפסחים צ"ד: כתבוהו בשם 'אהא דאמר בעלמא', וכן בר"ן מו"ק כ"ה) אף מבואר שהעולם מורכב משליש מדבר ושליש ים ושליש ישוב (כלומר, מקום הראוי לישוב), ולכאורה קשה ללמוד הלכה למעשה מפי מדרש (שהמדרש שהים שלישי סותר למדרש שא"י באמצע הישוב, והגמ' של כוש אחד מששים סותרת

את הגמ' שעובי הרקיע ה' מאות שנה), ובפרט לא לחדש הלכה חמורה מדעתנו, וכל דברי הן רק

בהתבסס על הראשונים שהביאו מהמדרש ראה להלכה, ולא על חז"ל, וצע"ג בכל זאת (הערת הרב יצחקי); מאחר והראשונים הניחו שהישוב העליון הינו יחידה אחת, שקצה המזרח הוא קצהו האחד וקצה המערב הוא קצהו השני - הרי שאת גבולות יחידת יישוב זו עלינו להחשיב כעיקר, ואין יתרון להחשבת קצה המזרח כגבול הישוב יותר מאשר קצה המערב [כלומר, אף שהימים מתחילים בקצה המזרח, אך אין בזה נפ"מ לקביעת גבול הישוב]. לענ"ד היה נראה לצדד בהגדרת 'קצה המזרח' במקום המרוחק 180 מעלות

מהקצה המערבי של היישוב, מכמה טעמים: א' - הרבה יותר נוח להגדיר קצה מערבי ליבשת אירופה ואפריקה כי כיוון החוף בכיוון כללי מצפון לדרום, ולעומת זאת די קשה להגדיר קצה מזרחי ליבשת בשל הכיוון הכללי מצפון מזרח לדרום מערב, אף שיש בקו החוף כמה קצוות פחות או יותר ישרים מצפון לדרום [קצה סיביר, קמצ'טקה, סחלין, קוריאה, שנגחאי, וויטנס (שכבר בתוך צ' מעלות מירושלים)]; ב' - הרבה יותר נוח להגדיר כ'מקום יישוב' את 27 המעלות העודפות על 180 מעלות במערב אירופה ואפריקה [חצי גרמניה, צרפת, ספרד, אנגליה, ארצות השפלה, אלג'יר, מרוקו, ועוד - ברוחב כ-2,900 ק"מ] מאשר את המעלות העודפות במזרח סיביר שמעבר לקמצ'טקה [ברוחב כ-1,200 ק"מ (בשל קו הרוחב הצפוני - משך כל קו אורך מצומצם)], עקב דלילות האוכלוסין - כדי שלא יצא אבסורד שמקום יישוב של מאות מליוני

בני אדם לא נחשב כישוב ואילו ישוב של כמה סיביריים יחשב כישוב; ג' - הקדמונים בודאי לא התכוונו לקבוע את קצה סיביר כקצה המזרח כי היתה ארץ לא נודעת, אך בודאי ידעו יותר על הקצה המערבי של היבשת - ועם זאת סברו שהיא נמשכת 180 מעלות [י"ב שעות (או כי קיבלו את קביעת תלמי שכך הסיק מתצפיות הליקויים, או מפירושם למדרש 'להאיר על הארץ')]; ד' - אם מתחשבים ב-180 המעלות המתחילות בפורטוגל או באפריקה ומסתיימות מזרחית לקמץ'טקה ומערבית למיצר ברינג - די קרוב להיות נכון שכחצי כדור הוא ישוב וכחצי הוא ים כי בליטת סיביר המזרחית נמשכת רק על פני עשר מעלות רוחב [60-70 צפון], ואילו העודף במערב נמשך על פני ששים מעלות רוחב [65-5 צפון]. יש מקום לדון אם להעדיף כקצה המערבי את מערב אירופה [קו אורך 10 מערב] או את מערב אפריקה [קו אורך 17.5 מערב], ויותר מסתבר לי לקבל את הקו שהוא 180 מעלות מקצה אפריקה כקו העיקרי, שהרי אפריקה היתה ידועה גם בזמנם אף שיתכן ולא הקיפוה באניות בחששם מפני רוב החום (ראה ראב"ע תהלים ק"ז ג', הערת הגר"ד יצחקי) אך נחשבה כסוף המדינות מ'הדו' ועד פוש' [לדעה שהן בקצוות העולם], ועכ"פ לקב"ה בודאי היתה ידועה, ולכן לענ"ד העיקר הוא קו ישר העובר במעלת אורך שמול קו אורך 17.5 מערב [קצה אפריקה], או בסמוך לו מול קו אורך 18 מערב [האיים הקנריים], ולכן קו התאריך אמור לעבור בערך בקו אורך 162 מזרח, במזרח איי שלמה, ולפ"ז ניו זילנד מאוחרת לירושלים; אמנם, מאחר וסוף סוף כל קביעה זו מבוססת על הנחות יסוד רבות שקשה להוכיחן - אין לראות בזה יותר מההצעה, וה' יאיר עיני.

